



# МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 177.7

DOI: 10.37332/2309-1533.2023.4.1

JEL Classification: A13, D47, L83, L86, L88

Гугул О.Я.,  
канд. екон. наук, доцент,  
завідувачка кафедри міжнародного туризму і готельного бізнесу,  
Оливко О.А.,  
канд. екон. наук, доцент,  
доцент кафедри міжнародного туризму і готельного бізнесу,  
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

## ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Huhul O.Ya.,  
cand.sc.(econ.), assoc. prof., head at the department  
of international tourism and hospitality business,  
Olyvko O.A.,  
cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the  
department of international tourism and hospitality business,  
West Ukrainian National University, Ternopil

## FEATURES OF DEVELOPMENT OF INCLUSIVE TOURISM IN EUROPEAN COUNTRIES: EVIDENCE FOR UKRAINE

**Постановка проблеми.** Інклюзивність і доступність є одними з найважливіших тенденцій в сучасній індустрії туризму в порівнянні з іншими трендами, такими як стійкість, цифровізація чи навіть розкішні експедиційні подорожі. Постачальники туристичних послуг повинні приділяти належну увагу клієнтам із особливими потребами та бути відкритими для всіх видів потенційних клієнтів. Тому туристичним компаніям пропонується реагувати на мінливі вимоги клієнтів шляхом постійного вдосконалення та перепроєктування своїх продуктів і процесів. У цьому контексті доступні послуги стануть критичним фактором у туристичній галузі. Трансформації категорій послуг у туризмі також можуть вплинути на зміну туристичних напрямків, країн або регіонів, які будуть користуватись попитом серед туристів досліджуваної категорії. У зв'язку з цим, менеджери з туризму та відповідний персонал повинні добре розуміти конкретні вимоги та проблеми доступності всіх видів клієнтів, що сприятиме забезпеченню попиту з боку цільових груп. Інклюзивність є важливою рушійною силою розвитку індустрії туризму, яка на нинішньому етапі знаходиться на стадії становлення. Це спосіб переконатися, що кожен, хто відвідує пункт призначення або користується послугою, відчуває себе комфортно та бажано. «Інклюзивний» або «доступний туризм» або «туризм для всіх» як цілісна концепція є соціальним правом, яке стосується всіх громадян. Це не тільки кидає виклик туристичним компаніям, які намагаються інтегрувати інклюзивні концепції у свої послуги відповідно до потреб і вимог щодо доступності клієнтів з вадами, але це також має значний вплив на розвиток міжнародної та національної туристичної політики. На нинішньому етапі є потреба розвитку та відновлення туристичного сектору України, що обумовлює можливість розробки нових послуг в площині охоплення інклюзивної сфери.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Питання різних напрямків розвитку інклюзивного туризму досліджувались в роботах: А. Ководзейчак [2], У. Залуска та співавторів [6], А. Садовські, М. Войчешак [5], А. Руччі, Н. Порто [4], А. Гассіот-Меліан та співавторів [1] (напрямок доступу до туристичної інформації та узгодженість пропозицій із такою інформацією для людей з обмеженими можливостями, який реалізується в Польщі та Іспанії); С. Ребело та співавторів [3], М. Шарноцького [7];

8] (напрямок технологічного та комплексного забезпечення інклюзивного туризму, який впроваджено в Португалії, Болгарії, Угорщині). Незважаючи на певні напрацювання в даній сфері, є необхідність систематизації особливостей становлення інклюзивного туризму в рамках європейського досвіду, який може бути використано в діяльності туристичного сектору України.

**Постановка завдання.** Мета роботи – систематизація особливостей розвитку інклюзивного туризму в країнах Європи і визначення можливості їх впровадження в Україні. Для досягнення вказаної мети визначено такі завдання, зокрема: виокремити напрямки становлення інклюзивного туризму в країнах Європи; встановити можливість реалізації зазначених складових в діяльності українських туристичних підприємств.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Дослідження емпіричних матеріалів дозволило сформулювати сучасні особливості розвитку інклюзивного туризму в країнах Європи і встановити перспективи їх адаптації в Україні.

По-перше, необхідно виокремити напрямок доступу до туристичної інформації та узгодженість пропозицій із такою інформацією для людей з обмеженими можливостями.

Доступний туризм – це форма туризму, яка вимагає співпраці між багатьма зацікавленими сторонами, націлена на надання можливостей людям з різними потребами, пов'язаними з мобільністю, зором, слухом і пізнанням, функціонувати незалежно. Цей процес вимагає співпраці та зобов'язань багатьох суб'єктів на всіх організаційних рівнях і в туристичному менеджменті щодо універсального дизайну туристичних продуктів, послуг. Туризм слід сприймати системно, тобто забезпечити йому загальну доступність з урахуванням усіх його елементів, таких як: транспортна система, туристична та паратуристична інфраструктура, туристичні об'єкти та активи, туристична інформація. Корисним є розробка та застосування технологій для забезпечення об'єктивної інформації про всі послуги незалежно від рівня їх доступності, щоб туристи могли індивідуально оцінити рівень доступності відповідно до своїх особистих потреб. Одним із елементів подорожей для людей з обмеженими можливостями є доступність, яка передбачає: тип інвалідності, туристичну інформацію, розвиток туризму, зручне розташування. Дослідники (А. Ководзейчак [2], У. Залуска та співавтори [6]) відмічають, що доступ до туристичної інформації має бути вирішальним фактором, який визначає рішення людини з обмеженими можливостями щодо подорожі, впливає на подальшу якість подорожі.

Туристи-інваліди мають меншу гнучкість у зміні курсу подорожі, головним чином через фрагментарність пристосування туристичної пропозиції до їхніх потреб (наприклад, об'єкт розміщення пристосовано, а туристичну стежку – ні).

Наочність, достовірність і актуальність фактів є основними характеристиками туристичної інформації. Все більше публікацій та інтернет-сайтів створюють для туристів з обмеженими можливостями. Туристи, як головні суб'єкти всіх видів діяльності туризму, спрямованих на те, щоб вони могли відпочити так, як мріють, потребують інформації на всіх етапах своєї подорожі. З цією метою вони використовують різні бази даних туристичної інформації. Послідовна та системна співпраця всіх постачальників інформації та здатність швидко реагувати на потреби туристів може забезпечити ефективну роботу туристичних дестинацій та досягнення бажаних результатів. Сучасний туризм не може ефективно функціонувати в конкурентному середовищі та задовольняти різноманітні потреби та переваги туристів, що змінюються в часі та просторі, без використання сучасних інтегрованих мережевих інформаційних систем регіонального, національного та глобального масштабу. Ці інформаційні системи значно сприяють розвитку доступного туризму. У Польщі ефективно реалізується концепція доступного туризму, включаючи наявність цілісної інформаційної системи, яка побудована на інтегрованій системній діяльності багатьох суб'єктів.

За твердженням А. Ководзейчак [2], міжнародні символи доступності є важливими і загально визнаними, хоча і не завжди поширеними, елементами точної інформації. У Польщі найпопулярнішою є піктограма, яка ілюструє людину, що сидить в інвалідному візку, однак не часто зустрічаються знаки, які вказують на доступність для сліпих і людей із вадами зору, збільшений друк, переклад мовою жестів, слухові апарати, інші допоміжні пристрої.

Встановлено, що система туристичної інформації в Польщі включає набір заходів, які забезпечують туристам та організаторам туристичних послуг легкий і повний доступ до туристичної інформації, тобто можна отримати добре впорядкований набір даних у будь-якому місці та в будь-який час. Основу системи створюють:

- центри та туристичні інформаційні пункти, що утворюють інтегровану мережу;
- Інтернет-система туристичної інформації (Національний туристичний портал), а також регіональна та місцева туристична інформація.

Відповідно до положень досліджень А. Садовські, М. Войчешак [5], А. Ководзейчак [2] визначено, що більша доступність туристичної інформаційної системи для інвалідів в Польщі пов'язана із заходами наступного характеру, зокрема:

- інформаційними – створення постійно оновлюваного банку даних про зручності в рамках конкретних туристичних пропозицій;

- заходами, значущими для конкретного виду інвалідності;
- технічними заходами – адаптація форми спілкування до здатності сприйняття реципієнтів.

На нинішньому етапі в країні збільшується доступ до Інтернету, тому туристична інформація для людей з інвалідністю з'являється в електронному варіанті, розміщується на сайтах окремих міст, селищ, обласних туристичних організацій з можливістю завантаження на смартфон чи планшет. Туристичні путівники переважно доступні у двох версіях, зокрема, люди з обмеженими фізичними можливостями та з вадами слуху можуть прочитати його у форматі PDF, а незрячі та люди з обмеженими можливостями можуть послухати у форматі mp3.

Позитивним прикладом сучасного, комплексного та зручного банку туристичної інформації, заснованого на принципах універсального дизайну, що використовується в доступному туризмі, є офіційний туристичний сайт Іспанії. Його користувачами є всі туристи, а також туристична індустрія, яка може представити свою пропозицію. На цьому порталі, перекладеному різними мовами, представлено корисні для туристів контакти, які також можуть бути використані особами із особливими потребами для вирішення актуальних для них питань.

Аналіз наукових матеріалів (А. Руччі, Н. Порто [4]) показує, що в Іспанії докладено багато зусиль, щоб задовольнити потреби інвалідів шляхом усунення перешкод, надання доступу до культурних і природних пропозицій, створення правил у сфері транспорту, будівництва та міського планування. Офіційний туристичний сайт Іспанії містить бази даних у форматі PDF з детальною та корисною інформацією для людей з обмеженими можливостями, це: 1) історичні скарби, музеї, туристичні пам'ятки; 2) ресторани; 3) житло; 4) місця та природні події; 5) місця, а також розважальні та рекреаційні заходи. Крім того, на порталі є інші PDF-документи, які надають практичну інформацію про доступність для людей з обмеженими можливостями в окремих регіонах і містах Іспанії. За даними дослідження А. Гассіот-Меліан та співавторів [1] встановлено, що, окрім вказаних баз даних, є посилання на веб-сайти в Інтернеті, в яких подано інформацію стосовно доступності туристичних дестинацій для різних категорій осіб із особливими потребами: зелені доріжки, доступні для людей з обмеженими можливостями (стосуються туристичних стежок); доступні міста, які віднесено до національної спадщини Іспанії. Бази даних представлено іспанською мовою, які автоматично можуть бути перекладені на мову користувача. Кожен опис об'єкта або місця складається з фотографії та п'яти сегментів інформації з міжнародною системою знаків доступності: 1) контактні дані; 2) загальна інформація; 3) фізична доступність: доступ, хол, рецепція, маршрути, адаптований туалет; 4) візуальна доступність: доступ, маршрут навколо закладу, сходи; 5) слухова доступність: інформація та поради, туалети. Інтернет-портал доступний з точки зору технічних вимог для людей з різними обмеженими можливостями та створений відповідно до міжнародних вимог. Також для користування даним сайтом можна використовувати його мобільну версію (додаток).

По-друге, заслуговує виділення напрямку технологічної доступності до інформації стосовно туристичних дестинацій, пропозицій туристичної сфери країни, її інфраструктурних суб'єктів.

Орієнтир на впровадження зазначеного напрямку інклюзивного туризму може бути проаналізований на прикладі нормативно-правового регулювання вказаної сфери в Португалії.

Оцінка наукових матеріалів (С. Ребело та співавторів [3]) показала, що у зв'язку з технологічним розвитком і необхідністю доступу для людей із вадами зору актуалізувалась потреба прийняти вказівки, які зобов'язують осіб, відповідальних за веб-сторінки (як загальнодоступні, так і приватні), сприяти їх використанню всіма зацікавленими сторонами (в тому числі в сфері інфраструктурного забезпечення туристичної сфери країни). Таким чином, рекомендації щодо доступності веб-контенту були розроблені Консорціумом Всесвітнього павутиння (W3C) і стали частиною політики Португалії завдяки ухваленню резолюції Ради міністрів № 155/2007.

Відповідно до Декрету-закону Португалії № 83/2018 від 19 жовтня 2018 р., з 23 вересня 2019 року всі нові загальнодоступні веб-сайти, тобто створені після дати 23 вересня 2019 року, повинні містити Заяву про доступність із гіперпосиланням на першій сторінці сайту та в каталозі, блоках доступу [3]. Особлива увага приділяється дотриманню зазначеного закону в сферах, пов'язаних із взаємодією із особами, які мають особливі потреби, зокрема, в туризмі. Всі інформаційні веб-сайти, які просують туристичні послуги та дестинації дотримуються законодавства, яке зобов'язує забезпечувати технологічні умови доступу осіб із особливими потребами до інформації стосовно пропозицій, умов відпочинку тощо. Вказане сприяє зростанню туристичних потоків, розвитку нових напрямків туризму, які пропонують відпочинок зазначеній категорії туристів.

По-третє, необхідно визначити комплексний напрямок забезпечення умов розвитку інклюзивного туризму, пов'язаний як з фізичними умовами доступності, так і з рівнем обслуговування осіб, що мають особливі потреби. Вказаний напрямок знайшов впровадження в Болгарії, Португалії. Болгарія відноситься до категорії країн, які пропонують туристичні послуги для сегменту споживачів із середнім, нижче середнього рівнем доходів, Португалія орієнтована на туристів середнього класу, які є громадянами Великої Британії, Іспанії, Італії, Франції, Німеччини (близько 10 млн осіб мають особливі потреби і є потенційними туристами).

Враховуючи зовнішній та внутрішній попит і потреби в доступності, у 2016 році Національний туристичний орган Португалії Turismo de Portugal реалізував програму португальського туризму «Все для всіх». Ця програма спрямована на компанії туристичного сектору та державні установи і передбачає спільні зусилля для забезпечення доступності національної туристичної пропозиції, з наміром зробити Португалію туристичним напрямком для всіх категорій осіб. За даними досліджень С. Ребело та співавторів [3], вказана програма спрямована на підготовку менеджерів португальських туристичних напрямків до запровадження доступності та інклюзивності при створенні туристичного продукту (послуги) і в процесах обслуговування, зазначений документ містить конкретні елементи та підходи стосовно управління, взаємодії із різними категоріями туристів, які мають певні особливості. Зосередженість на доступності безпосередньо пов'язана з внутрішніми цінностями Португалії, тобто орієнтиром на концепт стосовно залучення та приймання усіх категорій туристів. За твердженням С. Ребело та співавторів [3], створюючи туристичний напрямок, доступний для всіх, відповідно до індивідуальних потреб кожного відвідувача, пропонується послуга вищої якості, що підсилює привабливість і стійкість індустрії туризму Португалії.

Відповідність технічним стандартам доступності та виправлення поточних перешкод для мобільності людей у Португалії міститься в Декреті-законі № 125/2017, який є перехідною частиною другої поправки до Декрету-закону № 163/2006 від 8 серпня 2016 р., зі змінами, внесеними Декретом-Законом № 136/2014 від 9 вересня 2016 р., який затверджує режим доступності до громадських будівель і установ, доріг загального користування та житлових будинків. Що стосується міста Лісабон, міська рада визначила план пішохідної доступності як стратегію сприяння доступності. Цей план має на меті розробку глобальної діагностики даної ситуації та визначає керівні принципи та дії, які вважаються найбільш прийнятними, залежно від їх стратегічного впливу та здійсненності щодо створення туристичної привабливості міста для всіх категорій туристів (в тому числі тих, які мають певні особливості та потреби).

В контексті акценту на комплексному напрямку забезпечення умов розвитку інклюзивного туризму необхідно відзначити досвід Угорщини, яка як на законодавчому, регуляторному та організаційному рівні реалізувала широкий спектр можливостей отримання доступного туристичного обслуговування для осіб із особливими потребами.

За матеріалами дослідження [7; 8] визначено, що в 2007 році Угорщина прийняла Стандарти правила ООН щодо забезпечення рівних можливостей для людей з обмеженими можливостями, надавши зазначеній категорії осіб рівний доступ до послуг туризму та відпочинку в усіх країнах-членах. Законодавчий акт ХСІІ від 2007 року передбачає необхідність рівної доступності до усіх представлених в країні туристичних послуг для людей з обмеженими можливостями. Адаптація регламенту ООН супроводжувалася впровадженням національних програм для інвалідів, а в 2017 році було підвищено особливу увагу до важливості планування універсального дизайну інформаційного забезпечення питань доступності до послуг туризму.

Відповідно до матеріалів досліджень [7; 8] встановлено, що регіон Північної Угорщини дуже популярний серед туристів з обмеженими можливостями. Виявлено, що спокійне середовище Північної Угорщини, де туристи можуть насолоджуватися близькістю природи, також популярне серед людей похилого віку, які також мають окремі проблеми із мобільністю, здоров'ям і потребують особливих умов обслуговування. Туристам похилого віку та людям з обмеженими можливостями особливо подобається гірський масив Матра та прилеглі території, головним чином завдяки високоякісним послугам оздоровчого туризму, реабілітації та оздоровлення, які доступні в цьому районі. Визначено, що туристичні дестинації поряд із гірським масивом Матра є місцем оздоровчого туризму, що динамічно розвивається [7; 8]. Особливої уваги заслуговує напрямок оздоровчо-відновлювального туризму для дітей із аутизмом та вадами навчання, який представлено в туристичній дестинації неподалік від Матри, в Толді в повіті Ноград, де пропонуються спеціальні туристичні послуги, зокрема: екстрені подорожі сім'єю, яка має дитину із вказаними особливостями до лісу, які здійснюються за підтримки та супроводу за допомогою професійних опікунів; інші послуги, націлені на підтримку та відновлення зазначених дітей тощо. Вказаний вид спеціальних туристичних послуг є унікальним в Угорщині.

Аналіз показав, що курорт Матра також має передову практику розвитку туристичних напрямків в Угорщині: планування та підготовка до реалізації розпочалися в 2011 році, і курорт є першим і поки що єдиним зареєстрованим напрямком в Угорщині і акредитований як туристична дестинація, розрахована на для всі категорії туристів (в тому числі на осіб із особливими потребами). Виявлено, послуги даного курорту переважно пов'язані спеціалізацією на оздоровчому туризмі для людей похилого віку та доступному туризмі. Всупереч поширеним стереотипам, гостями даної туристичної дестинації є не лише інваліди-візочники, а й люди з внутрішніми органічними захворюваннями, які беруть участь у лікувальних питних або чайних сеансах, для яких самі збирають трави в прилеглих лісах. За статистикою курорту, їх гості зазвичай подорожують з друзями або родичами. Більшість гостей є постійними відвідувачами, які завжди відкриті до нових послуг і можуть порекомендувати це місце іншим людям з обмеженими можливостями. На ранній стадії планування інвестиційного проєкту

Matra Resort – Park Royal особлива увага приділялася доступності. Як показують матеріали дослідження (М. Шарноцький [7; 8]), деталізовані функції об'єкта сфери туризму були чітко сплановані заздалегідь, тому що робити зміни з метою забезпечення доступності на пізніх етапах завжди дорожче. Оскільки спеціальні професійні компетенції персоналу також відіграють ключову роль у якості послуг, працівники курорту відвідують спеціальні тренінги для розвитку своїх професійних навичок та особистої чуйності. Бізнес-успіх туристичного напрямку завжди залежить від якості додаткових послуг і підтримки місцевих жителів. У випадку проєкту Matra Resort, муніципалітет Парадшасвара завжди підтримував і був відкритий до будь-яких стимулів, які сприяли розвитку місцевого туризму. Встановлено, що послуги даної туристичної дестинації пропонуються для туристів із середнім рівнем доходу.

За даними емпіричних досліджень [1–8] було встановлено склад потреб і інтересів туристів із особливими потребами, характерних для більшості туристичних дестинацій, зокрема:

- висока якість туристичної інфраструктури, яка є пріоритетом;
- доступність є такою ж важливою, як і якість розміщення;
- необхідні доступні пам'ятки у закладі розміщення;
- для задоволення широкого кола інтересів необхідна легка та зрозуміла інформація стосовно туристичних дестинацій;

– необхідність рівного ставлення та потреба кваліфікованого персоналу;

– орієнтир на подорожі незалежно від пори року;

– важливість співвідношення ціни та якості;

– перевага близькості до природи та орієнтир на безпечне середовище;

– орієнтир на досвід інших при організації власних подорожей;

– здійснення подорожей з друзями або родичами;

– орієнтир на здійснення шопінгу;

– потреба у можливості отримання якісної медичної допомоги у разі виникнення потреби;

– особливі вимоги до харчової поведінки (стосовно окремих категорій осіб із особливими потребами).

**Висновки з проведеного дослідження.** Було систематизовано та охарактеризовано особливості розвитку інклюзивного туризму в країнах Європи, серед яких виокремлено: напрямок доступу до туристичної інформації та узгодженість пропозицій із такою інформацією для людей з обмеженими можливостями; напрямок технологічної доступності до інформації стосовно туристичних дестинацій, пропозицій туристичної сфери країни, її інфраструктурних суб'єктів; комплексний напрямок забезпечення умов розвитку інклюзивного туризму, пов'язаний як з фізичними умовами доступності, так і з рівнем обслуговування осіб, що мають особливі потреби.

Необхідно зазначити, що розглянуті складові розвитку інклюзивного туризму в країнах Європи мають певне впровадження в Україні. Хоча на нинішньому етапі відновлення та забезпечення росту туристичної галузі країни потрібний комплексний перегляд концепції розвитку інклюзивного туризму в державі, який сприятиме збільшенню внутрішніх та зовнішніх туристичних потоків, появі нових та реорганізації існуючих туристичних дестинацій. З огляду на вказане, досліджений досвід країн Європи стосовно законодавчого забезпечення, регулювання та впровадження напрямків інклюзивного туризму може знайти застосування в Україні. Для реалізації ефективного розвитку зазначеного виду туризму необхідна спільна взаємодія на рівні держави (на національному, регіональному, місцевому рівнях), суб'єктів інфраструктурного забезпечення тощо (можливе впровадження заходів державно-приватного партнерства).

#### Література

1. Gassiot-Melian A., Prats L., Coromina L. Tourism constraints for Spanish tourists with disabilities: Scale development and validation. *Documents d'anàlisi geogràfica*. 2018. Vol. 64(1). P. 49-71.
2. Kołodziejczak A. Information as a factor of the development of accessible tourism for people with disabilities. *Quaestiones Geographicae*. 2019. Vol. 38(2). P. 67-73.
3. Rebelo S., Patuleia M., Dias Á. Inclusive Tourism: Assessing the Accessibility of Lisbon as a Tourist Destination. *Tourism and Hospitality*. 2022. Vol. 3(2). P. 466-495. <https://doi.org/10.3390/tourhosp3020030>
4. Rucci A. C., Porto N. Accessibility in tourist sites in Spain: Does it really matter when choosing a destination? *European Journal of Tourism Research*. 2022. Vol. 31. 3108. <https://doi.org/10.54055/ejtr.v31i.2165>
5. Sadowski A., Wojcieszak M. M. Geographic differentiation of agritourism activities in Poland vs. cultural and natural attractiveness of destinations at district level. *PLoS ONE*. 2019. Vol. 14(9): e0222576. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0222576>
6. Załuska U., Kwiatkowska-Ciotucha D., Grzeškowiak A. Travelling from Perspective of Persons with Disability: Results of an International Survey. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2022. Vol. 25. DOI: 10.3390/ijerph191710575

7. Zsarnoczky M. Accessible tourism in the European Union. *6th Central European Conference in Regional Science – CERS*. 2017. P. 30-39.
8. Zsarnoczky M. New Innovations for Senior Care. *Vadyba Journal of Management*. 2017. No. 1(30). P. 45-50.

#### References

1. Gassiot-Melian, A., Prats, L. and Coromina, L. (2018), "Tourism constraints for Spanish tourists with disabilities: Scale development and validation", *Documents d'anàlisi geogràfica*, Vol. 64(1), pp. 49-71.
2. Kołodziejczak, A. (2019), "Information as a factor of the development of accessible tourism for people with disabilities", *Quaestiones Geographicae*, Vol. 38(2), pp. 67-73.
3. Rebelo, S., Patuleia, M. and Dias, Á. (2022), "Inclusive Tourism: Assessing the Accessibility of Lisbon as a Tourist Destination", *Tourism and Hospitality*, Vol. 3(2), pp. 466-495. <https://doi.org/10.3390/tourhosp3020030>
4. Rucci, A.C. and Porto, N. (2022), "Accessibility in tourist sites in Spain: Does it really matter when choosing a destination?", *European Journal of Tourism Research*, Vol. 31, 3108. <https://doi.org/10.54055/ejtr.v31i.2165>
5. Sadowski, A. and Wojcieszak, M.M. (2019), "Geographic differentiation of agritourism activities in Poland vs. cultural and natural attractiveness of destinations at district level", *PLoS ONE*, Vol. 14(9): e0222576. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0222576>
6. Załuska, U., Kwiatkowska-Ciotucha, D. and Grześkowiak, A. (2022), "Travelling from Perspective of Persons with Disability: Results of an International Survey", *International Journal of Environmental Research and Public Health*, Vol. 25. doi: 10.3390/ijerph191710575
7. Zsarnoczky, M. (2017), "Accessible tourism in the European Union", *6th Central European Conference in Regional Science – CERS*, pp. 30-39.
8. Zsarnoczky, M. (2017), "New Innovations for Senior Care", *Vadyba Journal of Management*, no. 1. (30), pp. 45-50.